

Historiker: – Likvidasjonen er blitt utdefinert av bankens historie

Selv om Norges Banks rolle i den økonomiske likvidasjonen av jødene ikke er kartlagt, er det andre sider ved bankens virksomhet under okkupasjonen som er blitt undersøkt.

Harald Espeli, som er forsker ved Senter for næringslivshistorie på Handelshøyskolen BI, har – gjennom et prosjekt knyttet til Norges Banks 200-årsjubileum – publisert to vitenskapelige artikler som dreier seg om Norges Bank under krigsårene. En av artiklene tar for seg den såkalte okkupasjonskontoen tyskerne opprettet i Norges Bank kort tid etter invasjonen, og som de i løpet av krigsårene trakk 11 341 millioner kroner fra (*Historisk tidsskrift* 4/2011). Her karakteriserer Espeli etableringen av kontoen som en blankofullmakt fra Norges Bank og Administrasjonsrådet (organet som ledet siviladministrasjonen i det okkuperte Norge fra april til september 1940) som «innebar at 15 dager etter at felttoget hadde startet, kunne Tyskland finansiere felttoget og den senere okkupasjonen med norske penger.»

– For en lekmann høres dette svært oppsiktsvekkende ut, som om Norge finansierte krigen mot seg selv. Er det oppsiktsvekkende for deg som historiker?

– Ja, det synes jeg. Felttoget i Norge var langt fra over da denne blankofullmakten ble gitt. Etter folkeretten på denne tiden hadde okkupanten rett til å få dekket okkupasjonsutgiftene, men her ser det ut til at man har gått lenger enn folkeretten krevde. Krigs- og felttogsutgifter er jo ikke det samme som okkupasjonsutgifter. Norges Bank la seg på en meget aktiv samarbeidslinje i april-dagene 1940.

Lojalitetserklæring

I den nevnte artikkelen peker Espeli også på at Norges Bank i løpet av de første dagene etter invasjonen innhentet en «lojalitetserklæring fra alle større forretnings- og sparebanker» i landet. Den

lød som følger: «I betraktning av at visse deler av landet er okkupert av tyske stridskrefter, erklærer undertegnede bank herved at den lojalt og etter beste evne vil etterkomme tyske myndigheters ønske om at banken ikke foretar eller medvirker til disposisjoner som antas direkte eller indirekte å ville komme Det britiske Imperium eller dets allierte til gode.»

– Her oppfordrer altså Norges Bank landets banker til å motarbeide regjeringens motstandsarbeid?

– Ja, denne erklæringen går langt. Jeg har ikke funnet noen indikasjoner på at Norges Banks ledelse ble utsatt for tysk press i dette spørsmålet. Erklæringen er derfor et klart eksempel på den aktive samarbeidslinjen bankens ledelse la seg på i april 1940.

Granskningen

Etter krigen ble Norges Banks virksomhet gransket. Undersøkelseskomiteens rapport fra 1948 om aktiviteten til Norges Bank i Oslo – som ble ledet av Nicolai Rygg – konkluderte med at banken hadde utført «et stort og gavnlige arbeid» og at «banken fortjener anerkjennelse for dette arbeid». Hva kan Espeli fortelle om de historiske omstendighetene rundt denne rapporten?

Norges Bank la seg på en meget aktiv samarbeidslinje i april-dagene 1940.

Harald Espeli, forsker ved Senter for næringslivshistorie, Handelshøyskolen BI

– Man skulle primært granske hovedkontorets ledelse ved Nicolai Rygg, som hadde avgått som direktør for Norges Bank ved årsskiftet 1945/46 og blitt etterfulgt i stillingen av Gunnar Jahn. Jahn hadde sittet i Administrasjonsrådet og var den sentrale aktøren bak etableringen av okkupasjonskontoen og den blan-

kofullmakten som ble gitt. Hvis granskningskomiteen skulle vært vesentlig mer kritisk er det vanskelig å se for seg at den kunne vært det uten å være kritisk mot den daværende sentralbanksjefen, altså Jahn, sier Espeli, og fortsetter:

Forsker: Harald Espeli har undersøkt den såkalte okkupasjonskontoen tyskerne opprettet i Norges Bank. FOTO: BI

– Samtidig hadde jo Jahn en høy autoritet som motstandsmann under okkupasjonen, og den sto urokkelig da granskningskomiteen gjorde sitt arbeid. Det ville vært ganske radikalt å gå til angrep på en av Hjemmefrontens helter og toppledere.

– Norges Bank henviser til granskningskomiteens «frifinnelse» på hjemmesidene i dag i den historiske fremstillingen av okkupasjonsårene. Hva tenker du om det?

– Det hadde ikke vært unaturlig med en mer kritisk eller nyansert fremstilling av Norges Banks rolle under okkupasjonen sett i lys av mine to publiserte artikler, som ikke er blitt anfektet, om okkupasjonsårene.

Større sammenheng

Under forskningsprosjektet om Norges Bank og okkupasjonen støtte Espeli på materiale om den økonomiske likvidasjonen av jødene.

– I en av arkivseriene jeg konsulterte var det en boks med masse stoff om likvidasjonen, som jeg registrerte, men ikke gjorde noe mer med. Det var et annet tema enn de spørsmål jeg hadde forpliktet meg til å arbeide med.

– Overrasker det deg at likvidasjonen ikke er nevnt i de historiske fremstillingene som finnes av Norges Bank under okkupasjonen?

– Nei, det er som ventet. Da ville man vært nødt til å gå inn på hvilken rolle banken hadde spilt, og som ikke skyldtes rollen som sentralbank, men kassererfunksjonen for staten. Den sistnevnte rollen har historikerne vært lite opptatt av, meg selv inkludert. Dermed har likvidasjonen blitt utdefinert av bankens historie.

– Overrasker det deg at Norges Banks rolle i likvidasjonen ikke er systematisk undersøkt av andre historikere?

– Nei, det er jo først med Bjarte Brulands bok *Holocaust i Norge* (2017) og Synne Corells *Likvidasjonen* (2021) at man virkelig har gått inn i den økonomiske likvidasjonen av jødene.

– Tror du en slik undersøkelse ville vært historisk verdifull?

– Ja, det tror jeg, men jeg tror også at Norges Bank da bør sees i sammenheng med hva andre rent statlige institusjoner gjorde under likvideringen, for eksempel Bankinspeksjonen, Forsikringsrådet og ikke minst Finansdepartementet og Justisdepartementet, som hadde langt mer sentrale roller i konfiskasjonen.

– Dessuten tror jeg det er svært viktig å sammenligne konfiskasjonen av jødisk eiendom og formue med konfiskasjonen fra andre nordmenn som flyktet fra landet under okkupasjonen. Det vil være interessant å sammenligne de byråkratiske praksisene i og med at straffebestemmelsene for å motarbeide konfiskasjonen av jødisk eiendom var mye strengere enn for å motarbeide konfiskasjonen av formuer fra andre nordmenn. ■

oh@morgenbladet.no

Direktør
Henie Onstad
Kunstsenter

visindi – Kloke ledervalg

Henie Onstad

Interessert? Ta kontakt med Visindi v/ Mona Wille, tlf. 402 15 106, eller Marius Malmer, tlf. 900 96 824. Les mer og søk via visindi.no.